

Značke medicinskih sestara u Republici Hrvatskoj između dva svjetska rata: koja je bila prva?

Nurses' badges in the Republic of Croatia between the two world wars: which was the first one?

Franković Sanda¹, Hrga Ines²

¹Prvostupnica sestrinstva/BSN, profesor sociologije, Škola za medicinske sestre Mlinarska, Mlinarska 34, 10000 Zagreb, Republika Hrvatska

¹Nursing school Mlinarska, Mlinarska 34, 10000 Zagreb, Croatia

²Medicinska sestra, studentica 3. godine sestrinstva, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, Zagreb

²RN, a student of the 3rd year study of nursing, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, Zagreb, Croatian Catholic University, Ilica 242, Zagreb Croatia

Sažetak

U radu su prikazane tradicije iz kojih je proistekao običaj nošenja sestriinske značke. Opisane su značke koje su u Hrvatskoj nosile sestre pomoćnice između dva svjetska rata. Na temelju analizirane građe utvrđeno je postojanje dviju sestriinskih značaka. Predstavljena je prva značka, koja je u uporabi od osnutka Škole za sestre pomoćnice u Zagrebu do 1923. godine. Uz nju je opisana značka koja je u upotrebi od promjene naziva škole u „Kraljevska državna škola za sestre pomoćnice“ do kraja Drugoga svjetskog rata.

Ključne riječi: sestriinska značka • Škola za sestre pomoćnice u Zagrebu • Kraljevska državna škola za sestre pomoćnice • malteški križ • grb

Kratki naslov: Značke medicinskih sestara u Republici Hrvatskoj između dva svjetska rata: prva značka medicinskih sestara u Republici Hrvatskoj

Abstract

The paper depicts the custom of wearing a nursing pin and traditions from which it originated, describes and describes nursing pins worn by Croatian nurses between the two world wars. Analyzed material shows two frequently used nursing pins. We describe the first pin, which has been in use since the founding of the School of Nursing in Zagreb until 1923, and a pin that has been in use since the school changed its name to „King's School for the Nurses“ until the end of World War II.

Key words: Nursing pin • School for Nursing in Zagreb • King's School for the Nurses in Zagreb • Maltese Cross • coat of arms

Running head: Nurses badges in the Republic of Croatia between the two world wars: the first nurses badge in the Republic of Croatia

Received September 16th 2019;

Accepted November 5th 2019;

Autor za korespondenciju/Corresponding author: Sanda Franković, Nursing school Mlinarska, Mlinarska 34, 10000 Zagreb, Croatia • Tel: 048 251 114 • Mob: +385 99 320 9195 • E-mail: sfrankovic@gmail.com

Uvod/Introduction

Simbol označava pojavu koja ima društveno i kulturno značenje. Simbol događaja ili predmeta ne promatramo izdvojeno, on ih definira na poseban način i upućuje kako treba reagirati na njih. Možemo reći da simboli dodaju značenja predmetima i događajima i time u pojedinim kulturama isključuju druga moguća značenja. Stoga simboli predstavljaju sredstvo komunikacije i prisutni su od početaka ljudske povijesti [1].

Sestriinska uniforma i sestriinska značka dva su simbola medicinske struke od njezinih početaka. Bit odnosa medicinske sestre i njezine okoline u velikoj je mjeri utkana upravo u sestriinske uniforme.

Uniforma je veoma složena kategorija radne odjeće i funkcionira na različitim, ponekad kontradiktornim razinama. Sestriinska uniforma dizajnirana je s praktičnom i simboličnom svrhom na umu. Prati modu, ali je i iznimno konzervativna, stvara osjećaj zajedništva, ali bez individualne ek-

spressione. Uniforma predstavlja blizak odnos s pacijentom, ali također i sestriinsku profesionalnu distancu [2].

Uz uniformu, prepoznatljivost značke bila je iznimno važna u doba kada se dodjeljivala. Označavala je kraj obrazovanja i predstavljala ustanovu u kojoj se medicinska sestra obrazovala [3]. Značka je ujedno razlikovala medicinske sestre od ostalog neobrazovanog osoblja. Na taj je način osoba koja je nosila značku imala određeni autoritet, jer se pretpostavljalo da posjeduje specifično znanje i vještine[4].

Povijest simbola preuzetih u prvim sestriinskim značkama / History of the symbols retrieved in the first sister badges

Izbor značke kao jednog od simbola sestriinske profesije vjerojatno nalazi svoje korijene u puno starijim tradicijama.

Pretpostavka je da se temelji na simbolima korištenima u križarskim ratovima i običaju korištenja grba.

Jedna od značajnijih pojava srednjega vijeka svakako je osnutak viteških redova tijekom križarskih ratova. Viteški redovi (ivanovci i templari) predstavljali su ostvarenje križarskog duha Zapadne crkve. Ivanovci (hospitalci) ili „red milosrdne braće sv. Ivana“ osnovani su u Jeruzalemu. Red je nastao najvjerojatnije u konačištu (hospitum, hospital) koje su osnovali u Jeruzalemu trgovci iz Amalfija oko 1070. godine (prema nekim drugim mišljenjima, red je osnovan 1099. godine). Kada se središte reda preselilo na otok Rodos, pripadnici reda nazvali su se Rodski vitezovi, a dolaskom na Maltu Malteški vitezovi. To se ime zadržalo do danas. Nakon dokinuća reda templara na Crkvenom saboru u Vienni 6. svibnja 1312. godine većina dobara ukinutog reda pripala je ivanovcima. Oni su do tada postojali kao pobožna bratovština. Nakon toga red se dijeli na vitezove (vojnike), koji su se borili za u ratovima Svete Zemlje, bolničare, koji su dvorili bolesnike i putnike; a treći, svećenici, vode duhovnu skrb za članove svoje zajednice i okolinu. Uz sve te aktivnosti bili su posvećeni svojoj glavnoj zadaći, karitativnom radu pomaganja hodočasnica u konačištima i njegovanju bolesnika i ranjenika u Svetoj zemlji [5].

Njihova odora bila je crna sa bijelim križem (Malteški križ) koji je postao poznatim prizorom na bojištima Svete zemlje[6,7].

U Hrvatskoj se za taj red najčešće rabi naziv ivanovci, rjeđe hospitalci. Pojava ivanovaca na hrvatskim područjima spominje se oko 13. stoljeća. U to im vrijeme bosanski ban Borić daruje zemlju. Bili su naseljeni po cijeloj zemlji, gdje su imali vlastite posjede, crkve i hospicije. Oni su u svojim samostanima pružali pomoć hodočasnica i križarima na njihovim pohodima u Svetu Zemlju. Sudionici su bitke na Mohačkom polju 1526. Godine, no nakon nje se red ivanovaca u Hrvatskoj ugasio [7].

Malteški križ je križ s osam vrhova formiranih od četiriju strelica koje se sastaju vrhovima u središtu. Osam vrhova križa simbolizira osam blaženstava koja su vitezovi trebali predstavljati u svojim djelima [6]. Križ je tako predstavljao službu Kristu i kršćanske vrijednosti. Malteški križ preko srca simbolizirao je ujedno i čistoću srca [8].

Osam blaženstava povezuju se s Isusovim govorom na Gori. Govor na Gori događaj je iz Isusova života u kojem je dao pregled svog učenja. „*Blago siromašnima duhom: njihovo je kraljevstvo nebesko! Blago ožalošćenima: oni će se utješiti! Blago krotkima: oni će baštiniti zemlju! Blago gladnima i žednima pravdnosti: oni će se nasititi! Blago milosrdnima: oni će zadobiti milosrđe! Blago čistima srcem: oni će Boga gledati! Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati! Blago progonjenima zbog pravdnosti: njihovo je kraljevstvo nebesko!*„ (Mt 5,3-10)

Prema jednom od tumačenja, osam vanjskih šiljaka ovoga križa ujedno simbolizira obnovu i oživljavanje [9].

Malteški križ je kasnije postao simbolom mnogih grupa koje se brinu za bolesne. Vjerojatno je na tragu te tradicije Florence Nightingale odabrala Malteški križ kao simbol za značku koju su nosile učenice kada su završile njezinu prvu sestrišnu školu[6].

Drugi simbol koji je vjerojatno inspirirao simboliku sestrišne značke jest grb.

U 16. stoljeću privilegij nošenja grba bio je rezervirana samo za plemiće koji su vjerno služili kralju. Poslije se povlastica proširila i na cehove. Svaki ceh koji je imao svoj grb morao je pokazati veliko znanje i umijeće u svojem području rada. Upravo su zato cehovi bili izrazito cijenjeni. Kako su stoljeća prolazila, privilegij se proširio na škole, pa su se simboli mudrosti, snage, hrabrosti i vjere pojavili na gumbima, bedževima i štitovima [8].

Premda se točna povijest nastanka sestrišne značke ne može sa sigurnošću rekonstruirati, njezina važnost kao simbola profesije u nastajanju svakako je prepoznata.

Svaka sestrišna škola kreirala je jedinstvenu značku koja se dodjeljivala pri završetku školovanja kao javni simbol izvrsnosti, a mnoge su od prvih škola, pogotovo one povezane s bolnicama koje su podupirale religijske skupine, ukomponirale križ u svoju značku. [6]

Tako će sestrišna značka u nadolazećem razdoblju predstavljati simbol izvrsnosti i predanosti skrbi za potrebite.

Sestrišne značke/Nursing badges

S obzirom na postojanje mnogobrojnih sestrišnih škola, imamo uvid u mnoge sestrišne značke iz 19. stoljeća. One se razlikuju po proizvodnji, izgledu, natpisu, boji i veličini. Neke od znački bile su izrađene u elitnim draguljarnicama, pa su osim i mogle biti nošene kao nakit. Mnoge od njih izrađene su od plemenitih metala i danas imaju veliku vrijednost i privlače kolekcionare. Danas se mnoge značke nalaze u posjedu obitelji medicinskih sestara. Najčešće je riječ o malim značkama promjera 2,5 centimetra i okruglog oblika. Na značkama su ugravirani naziv škole, logotip i različiti simboli. Vrlo čest simbol su križevi, ali nalazimo i svjetiljku Florence Nightingale, lovorov vijenac, lišće, sidro i mnoge druge [3].

Svaka sestrišna značka razlikuje se po obliku, boji i simbolu. Neke škole uzimaju kršćanske simbole, druge pak neke svjetovne simbole, no zajedničko im je da svaki predstavlja služenje čovječanstvu.[10]

Kada netko prihvati sestrišnu značku, također prihvaća i mnoge odgovornosti. Najvažnija je odgovornost obećanje pružanja sigurne skrbi. Da bi to mogle učiniti, sestre moraju u tom trenutku posjedovati adekvatno znanje, i to znanje aktualizirati. Sestrišna značka poručuje primatelju sestrišne skrbi da je nositelj kompetentna osoba koja se posvećuje zdravstvenim potrebama bolesnika [8].

Poznato je da su se u vrijeme Florence Nightingale značke dodjeljivale samo izvrsnim učenicima, a tek pola stoljeća kasnije značke se dodjeljuju svim diplomiranim studentima [11].

Važnost sestrišne značke prepoznali su i u Austro-Ugarskoj: Uredbom o službenim uniformama iz 1914. godine propisano je da maturanti moraju nositi svoje značke na poslu [4].

Ceremonija dodjeljivanja znački imala je poseban značaj za buduće medicinske sestre. To je događaj u kojem se odaje

počast polazniku sestrijske škole na završenom obrazovanju. U tom su događaju uz polaznice škole i nastavnike sudjelovali članovi obitelji i prijatelji kako bi zajedno proslavili taj svečani događaj. Običaj dodjeljivanja sestrijske značke pomalo izumire. Razlog tome je što neki taj običaj smatraju zastarjelim, drugi pak nepotrebnim, a neki dodatnim financijskim izdatkom [11].

Sestrijska značka vjerojatno doživljava sudbinu mnogih tradicionalnih simbola. Oni gube bitku u društvu koje ističe individualnost, vlastiti probitak, a manje se osvrće na vrijednosti zajedničkog sudjelovanja u stvaranju, poštujući pritom prethodnike koji su izgradili temelje koje smo baštinili.

Giddens tako ističe, raspravljajući o utjecajima globalizacije na tradiciju, da su mnogi dijelovi života manje strukturirani tradicijom nego što su bili nekad. Tako se u zapadnim zemljama stisku tradicije otimaju ne samo javne institucije, nego i svakodnevni život. Unatoč tomu zaključuje da su tradicije potrebne i da će uvijek postojati jer uobličuju život i daju mu kontinuitet [12].

Neki autori smatraju da se običaj dodjeljivanja znački ne smije samo tako odbaciti jer simbolizira naporan rad i trud studenta sestrijske škole [11]. Ujedno, značka je elegantan detalj na sestrijskoj uniformi koji jasno šalje poruku o znanju, praksi i vještini sestre koja je nosi [4].

Unatoč odumiranju tradicije dodjeljivanja sestrijske značke, poznavanje njezine povijesti važan je dio same povijesti sestrijsstva i fizički dokaz baštine jedne profesije [3].

Značke sestara pomoćnica u Hrvatskoj između dva svjetska rata/Assistant sisters badges in Croatia between the two world wars

Sestre u Hrvatskoj nisu preuzele kršćansku ikonografiju, već će u svojim značkama imati znak Crvenog križa.

Isto se odnosi i na sestrijsku uniformu. Svega nekoliko godina nakon osnutka prve škole zatražile su odoru koja neće imati pokrivalo za glavu nalik na redovničku kukuljicu [13].

Tradicija korištenja crvenog križa u znački napušta se kada je prvom Ženevskom konvencijom od 12. kolovoza 1949. godine ograničena upotreba simbola Međunarodnog Crvenog križa [14]. Otada značke imaju kao simbole svjetiljku i lik medicinske sestre.

Na temelju odredbe Zdravstvenog odsjeka za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje osnovana je Škola za sestre pomoćnice u Zagrebu. U istoj odredbi može se naći podatak da je školska godina trebala trajati godinu dana, od 15. siječnja 1921. godine do 15. siječnja 1922. godine.

Zdravstveni odsjek Ministarstva narodnog zdravlja za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje (1908.–1927) osnovan je 29. travnja 1919. godine rješenjem Ministarskog savjeta Kraljevine SHS. Odsjek je imao ovlaštenja u posebnim poslovima: predlaganje i provođenje zdravstvenih propisa, imenovanje liječnika i dr. Samostalno u svojem djelokrugu Odsjek je bio zadužen i za poslove suzbijanja zaraznih bolesti te je obavljao stručni nadzor nad svim sanitetskim službama, za vodima i sl [15].

Prva sestrijska škola na području tadašnje države, na tragu tradicija sestrijskih škola u svijetu, svojim će učenicama na kraju školovanja uz diplomu uručivati i sestrijsku značku.

Koja je bila prva?

U dosad objavljenj literaturi spominje se sestrijska značka [slika1] kao jedina značka koja je dodjeljivana nakon završenog školovanja sestara pomoćnica između dva svjetska rata [13,16] ili kao značka dodjeljivana od prve generacije sestara pomoćnica pa do kraja II. svjetskog rata [17,18,19].

SLIKA [1] Značka Kraljevske državne škole za sestre pomoćnice dodjeljivana nakon 1923. godine.

Brbora navodi da su značku vrlo sličnu onoj sestara zagrebačke škole nosile sestre pomoćnice pri Zdravstvenom odsjeku u Zagrebu [slika 2].

SLIKA [2] Značka Škole za sestre pomoćnice u Zagrebu dodjeljivana u prve dvije generacije.

Međutim, u monografiji Škole medicinskih sestara u Mlinarskoj nalazimo sljedeći podatak vezan uz prvu generaciju sestara pomoćnica: "...Uz diplomu, sestre pomoć-

nice dobivale su i značku sestre s kopčom s dvostrukim crvenim križem i natpisom M.N.Z. Zdravstveni odsjek Zagreb, a bolničarke kopču s jednostrukim crvenim križem..."[20].

Autori pretpostavljaju da su prve dvije generacije Škole za sestre pomoćnice dobivale značku s natpisom svog osnivača Zdravstvenog odsjeka Ministarstva narodnog zdravlja.

Nakon promjene naziva škole u Kraljevska državna škola za sestre pomoćnice, vjerojatno dolazi do promjene natpisa na znački [21].

U prvim dvjema generacijama diplomiralo je 17 civilnih učenica koje su zajedno s 11 redovnica dobile naslov „sestre pomoćnice“, dok je 46 redovnica i jedna civilna učenica dobile naslov sestre bolničarke[15,22]. U prvim dvjema generacijama, dakle, podijeljeno je 28 znački i 47 kopči s jednostrukim crvenim križem. Vjerojatno je upravo malen broj dodijeljenih značaka te dugo razdoblje tijekom kojega nije bilo interesa da se određeni trenuci u povijesti hrvatskog sestrinstva detaljnije prouče i dokumentiraju rezultirao gubitkom informacija o prvoj znački. Zasad su poznata svega dva primjerka prve značke sestara pomoćnica. Jedna se značka nalazi u arhivi Društva za povijest sestrinstva Hrvatske udruge medicinskih sestara.

Druga je značka opisana u sklopu privatne Zbirke službenih znački medicinskih sestara, primalja i bolničarki u Hrvatskoj (1914-1990) [17].

Nakon što su se sestrinska udruženja Kraljevine Jugoslavije razdvojila nakon 1939. godine, javlja se zahtjev da se značka hrvatskih sestara promijeni. Naime, sestre koje nisu završile školu u Zagrebu nisu imale značku ili su nosile značke svojih starih škola, što primjerice, poslije formiranja Nezavisne Države Hrvatske nije bilo prihvatljivo. U to doba sestre traže od upravnih vlasti da im se izda dozvola za promjenu tadašnje značke. O toj mogućnosti i o novom izgledu značke vodila se rasprava u sestrinskim krugovima, ali do promjene značke doći će tek nakon Drugog svjetskog rata [16].

Zaključak/Conclusion

Na temelju iznesenih uvida autori smatraju da su sestre pomoćnice između dva svjetska rata koristile dvije značke. Prva značka korištena je od osnutka Škole do 1923. godine. Dodjeljivana je sestrama pomoćnicama koje su školu završile tijekom prvih dviju godina njezina postojanja. Značka je okrugla oblika s blago ispupčenim središtem. Na prednjem se dijelu značke, u središtu, nalazi crveni križ koji okružuje natpis M.N.Z. ZDRAVSTVENI ODSJEK ZAGREB, a na stražnjoj se strani nalazi kopča. Značka je promjera 30 mm. Natpis na znački upućuje na ime institucije koja je školu osnovala. (Slika 2.) Promjenom naziva škole, u trećoj generaciji dodjeljuje se značka sličnog izgleda s promijenjenim natpisom, koji sada glasi DIPLOM. SESTRA DRŽ. ŠKOLE S.P. ZAGREB. (slika 1.) Ta će značka biti u upotrebi vjerojatno do kraja Drugog svjetskog rata. Međutim, nije poznato do koje se godine dodjeljuje nakon završetka školovanja. Autori nisu uspjeli ući u trag kopči s jednostrukim crvenim križem koja je dodjeljivana sestrama bolničarkama.¹

Zahvala/Acknowledgement

Autorice zahvaljuju Milosrdnim sestrama svetog križa iz Đakova i doc. dr. sc. Nadi Prlić na doniranoj prvoj znački sestara pomoćnica Društvu za povijest sestrinstva HUMS-a. Također zahvaljuju osoblju Škole za medicinske sestre Mlinarska na mogućnosti uvida u gradivo pohranjeno u pismohrani škole, a osobito gospođi Agati Torbici na susretljivosti i pomoći.

Nema sukoba interesa

Authors declare no conflict of interest

¹Naziv sestra bolničarka u tadašnjem kontekstu ne koristi se u smislu pomoćnog zdravstvenog osoblja, već kao smjer koji obrazuje sestre za rad u bolnici. U školi za sestre pomoćnice u Zagrebu, u to vrijeme, obrazuju se učenice za sestre bolničarke (bolničarski smjer) i sestre pomoćnice (socijalno medicinski smjer). Bilo je moguće završiti oba smjera uz dopunu naobrazbe za predmete koje učenica nije slušala u svom smjeru. U kasnijoj reformi programa doći će do razdvajanja školovanja sestara i bolničarskog osoblja što je vidljivo u smanjenju duljine obrazovanja za bolničarski program. Više u: Hofgräff D, Franković S. Osnutak škole za sestre pomoćnice u Zagrebu 1921.–1922. Arhivski vjesnik, 2017;60(1):165-84.

Literatura/References

- [1] Haralambos M, Holborn M. Sociologija – Teme i perspektive. Zagreb; Golden marketing: 2002.
- [2] Bates C. The Material of Practice: The Canadian Nursing History Collection. CBMH/BCHM. 2004;21(2):377-85 [pristupljeno 11.09.2018.] dostupno na: <http://www.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/cbmh.21.2.377>,
- [3] Meixner Reed, M., American nursing pins in history and in context. Nurse-entrepreneur-network. 2009. [pristupljeno 15. 08. 2018]. Dostupno na: <https://sites.google.com/site/nursingpinsandcollectibles/>
- [4] Fischinger J, Fischinger Duša. Diplomске značke nekdanjih šol za medicinske sestre, otroške negovalke in babice v Sloveniji: interpretativna zgodovinska raziskava. Obzornik zdravstvene nege. 2017;51(4):328-39.
- [5] Andrijanić, L. Ivanovci u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku. Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, 2008;2(3):241-55.
- [6] Ellis J R., Hartley C L. Nursing in Today's World: Trends, Issues and Management, Philadelphia: Lippincott; 2004.
- [7] Matcha Duane A. Medical sociology: a comparative perspective. Allyn and Bacon, 2000.
- [8] Rode M. W. The Nursing Pin: Symbol of 1,000 Years of Service, Nursing forum. 1989;24(1):15-17
- [9] Ljubović E. Biskup Ivan Krstitelj Ježić i njegovi grbovi. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. 2006; 33(1): 91-103.
- [10] Brown T. Nursing school pins. American Journal of Nursing, 1952; 52(10):1224.
- [11] Ericksen K. 2016. Nursing pinning ceremony: a rite of passage for graduates. [pristupljeno 06. 10. 2016]. Dostupno na: <http://www.rasmussen.edu/degrees/nursing/blog/nursing-pinning-ceremony-rite-of-passage-forgraduates/>
- [12] Giddens A. Odbjegli svijet. Zagreb; Klub studenata sociologije Diskrepancija, Naklada Jesenski i Turk: 2005.
- [13] Dugac Ž, Horvat K. Službeno, praktično i elegantno: o uniformama sestara pomoćnica–medicinskih sestara od 1920-ih do 1940-ih godina u hrvatskoj. Acta medico-historica Adriatica, 2013;11(2), 251-74.
- [14] Hrvatski Crveni križ. [pristupljeno 15.5.2019.] Dostupno na: <https://www.hck.hr/tko-smo/povijest-hck/18>
- [15] Hofgräff D, Franković S. Osnutak škole za sestre pomoćnice u Zagrebu 1921.–1922. Arhivski vjesnik, 2017;60(1):165-84.
- [16] Dugac, Ž. O sestrama, siromašnima i bolesnima: slike socijalne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba. Zagreb; Srednja Europa: 2015
- [17] Brbora Z. Službene značke i odore medicinskih sestara, primalja i bolničarki u Hrvatskoj (1914-1990). Dubrovnik: 2015.
- [18] Franković S. (ur.) Sestrinski kalendar 2015. Hrvatska udruga medicinskih sestara. Društvo za povijest sestrinstva
- [19] Franković S. (ur.) Sestrinski kalendar 2016. Hrvatska udruga medicinskih sestara. Društvo za povijest sestrinstva
- [20] Bunijevac H. (ur.) 75 godina Škole za medicinske sestre Mlinarska. Zagreb: Škola za medicinske sestre Mlinarska; 1996. str. 24
- [21] HR-HDA-134. Zdravstveni odsjek, Dopis Zdravstvenoga odsjeka za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje br. 05470 od 22. veljače 1923. godine u Zagrebu o preimenovanju Škole u Kraljevska državna škola za sestre pomoćnice, od 9. veljače 1923. godine, kut. 95.
- [22] Pismohrana Škole za medicinske sestre Mlinarska. Zagreb. Matična knjiga učenica 1921-1962.